

УДК 94.929

DOI: 10.20535/2307-5244.55.2022.269763

В. Ю. Арістов

ORCID: 0000-0002-3094-8850

*Інститут історії України
Національної академії наук України*

М. О. Дегтяренко

ORCID: 0000-0002-9877-8106

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

І. В. Яковлєва

Незалежний дослідник

V. Aristov

Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine

M. Dehtiarenko

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

I. Yakovlieva

Independent researcher

ІМПЕРСЬКА, РЕВОЛЮЦІЙНА Й РАДЯНСЬКА УКРАЇНА В ЖИТТІ КИЯНИНА (ЗА ДОКУМЕНТАМИ РОДИННОГО АРХІВУ СЛОВАЧЕВСЬКИХ)

*Imperial, Revolutionary, and Soviet Ukraine in the Life
of a Kyivite (Based on the Documents
of the Slovachevski Family Archive)*

Статтю присвячено мікроісторичному дослідженню комплексу офіційних документів киянина Г. М. Словачевського (1890–1942 рр.), які збереглися у сімейному архіві. Документи належали соціально активній людині, яка мала вищу освіту і в силу життєвої траєкторії була пов'язана з різними верствами суспільства. Більшість документів видана в часи бурхливих соціально-політичних змін (1917–1927) і їхнє дослідження дає змогу поглибити знання про життя Києва та його околиць у часи Української революції й у перші роки радянської України.

Ключові слова: рід Словачевських, Українська революція, радянська Україна, Київський комерційний інститут, Український Народний Кооперативний Банк (Українбанк), Шулявка, залізниця.

The article focuses on a microhistorical study of official documents belonging to Kyivan Hryhoriy M. Slovachevskiy (1890–1942) that have been preserved in

a family archive. Hryhoriy was a socially active individual with a higher education and connections with various social categories, having access to secondary education in theological schools due to his clergy origin and extensive family ties in church circles. He played a role in the formation of local self-government and in the development of Ukrainian economics, financial, and statistical institutions through his studies at the Kyiv Commercial Institute and professional activities.

While living and working in the countryside in the early 1920's, Hryhoriy was also involved in the development of education in rural areas. Most of the analyzed documents were produced during the rapid socio-political changes of 1917–1927. This set of personal documents, therefore, serves as a representative source for the study of social history in Ukraine during the liberation struggle of the early 20th century from a microhistorical and anthropological perspective.

The analysis of these official documents of an «average» Kyivan in the context of the time period provides a deeper understanding of everyday life in Kyiv and its region during the Ukrainian Revolution and the early years of Soviet rule, humanizing the history of that period. The scrutiny of the language, spelling, dates, seals, signs, issuing institutions, and paper of the documents reveals how political transformations were reflected in personal documents. By examining strategies of survival, resistance, and personal status under various political and ideological formations, and by reflecting the impact of «great events» at the personal level, the study sheds light on the depth of each changing power's penetration into Ukrainian society.

Keywords: Slovachevski, Ukrainian revolution, Soviet Ukraine, Kyiv commercial institute, Ukrainian People's Cooperative Bank (Ukrainbank), Shuliavka, railway.

Актуальність теми дослідження. Статтю присвячено дослідженню особистих документів Григорія Михайловича Словачевського (далі — Г. С.) (1890–1942), які збереглися у сімейному архіві. Важливо, що це є комплекс офіційних документів освіченої та соціально активної людини, яка завдяки походженню, навчанню, місцю проживання, службовій діяльності та родинним зв'язкам була пов'язана з різними верствами суспільства. Походження з сім'ї священнослужителя обумовило здобуття середньої освіти в духовних навчальних закладах і широкі родинні зв'язки в церковних колах. В силу мешкання на околиці Києва Г. С. брав участь у становленні місцевого самоврядування. Завдяки навчанню в Київському комерційному інституті й подальшій професійній діяльності він був причетний до становлення української економічної науки, фінансових і статистичних установ. Життя та праця поза містом на початку 1920-х рр. пов'язали його з розвитком сільської освіти й участю в переписі населення. Ці обставини перетворюють комплекс особистих документів Г. С. на репрезентативне джерело

для дослідження соціальної історії України доби визвольних змагань початку ХХ ст. через мікроісторичну оптику та з антропологічної перспективи.

Постановка проблеми. Доба Української революції 1917–1921 рр. та раннього періоду Радянської України досі розглядається в науці переважно в рамках політичної й воєнної історії, з погляду протистояння національних і соціальних груп, ідеологій, військових формувань. Тим часом залишається мало дослідженою історія «пересічної» людини, що переживала всі зміни влад, трансформації державних інституцій та зміни ідеологічних і культурних парадигм. У цьому контексті важливими є питання про життєві стратегії людей протягом цих динамічних часів, характер і ступінь взаємодії з офіційними органами влади, формування персональної ідентичності, взаємодія різних суспільних груп.

Гіпотеза дослідження. Аналіз офіційних документів «пересічного» киянина в контексті доби дасть поглибити знання про повсякденне життя населення Києва й округи в часи Української революції та про перші роки радянської влади, «олюднити» історію тих часів. Водночас цей аналіз дасть змогу показати, як «відкладалися» політичні трансформації в документах особи.

Історіографічна база. За останні три десятиліття опубліковано значну кількість наукових робіт, присвячених різним аспектам подій Української революції. Відомі й дослідження революційних процесів у регіональному та персональному вимірах. Як приклад, можна навести цикл статей О. Бойко на тему «Повсякденне життя Києва в умовах політичних трансформацій часів Української революції» (Бойко, О. 2012а; Бойко, О. 2012б; Бойко, О. 2012с; Бойко, О. 2014), які ґрунтуються на матеріалах газетних публікацій, щоденниках і мемуарах відомих людей. Антропологічний підхід до цієї теми втілюється також у науково-популярних текстах професійних істориків (зокрема в проекті «Наша революція. 1917–1921», який з 2017 р. публікується на сайті «Ділова Столиця», а також у проекті С. Машкевича «Київ 1917–1920», у якому на сьогодні опубліковано перший том).

Наукова новизна роботи визначена тим, що вперше проаналізовано комплекс особистих офіційних документів представника роду Словачевських, чим упроваджено їх до наукового обігу. Це збагатило наші знання про історію цього правобережного українського роду, спорідненого з такими відомими родинами, як Грушевські, Старицькі, Черняхівські, Топачевські. На прикладі простеження життєвої траєкторії конкретної людини вдалося розширити уявлення з соціальної історії Києва та його округи періоду Української революції й ранньої радянської влади. Окрім того, ретельне вивчення документів Г. С. цього часу дало змогу уточнити низку нюансів функціонування урядових установ та інших інституцій і організацій зазначеної доби.

Джерельна база дослідження — це комплекс офіційних документів, виданих Г. М. Словачевському, які збереглися у сімейному архіві (точніше — серед документів його дочки, Алли Григорівни Яковлевої (Словачевської), нині покійної). Це посвідчення, довідки, повідомлення тощо, які походять з різних установ. Більша частина документів видана в часи бурхливих соціально-політичних змін (1917–1927) і характеризує практично всі зміни влад у Києві часів Української революції та перших років радянської влади. Всі досліджені документи зберігались у папці, ретельно підібрані за хронологією й тематикою. Таке дбайливе ставлення до документів не тільки вказує на характер їх власника, але й засвідчує важливість їх для Г. С., хоча практичну цінність (для підтвердження здобутої освіти, стажу роботи тощо) мав невеликий відсоток документів. *Методологія дослідження* заснована на засаді об'єктивності, послуговується загальним критичним методом, а також використовує мікроісторичний підхід. На матеріалі обмеженого набору джерел, пов'язаних з однією людиною, розкриваються значно ширші питання, що стосуються соціальної історії України в добу бурхливих змін першої чверті ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб на матеріалах родинного архіву Словачевських розкрити життя представника цього роду, Григорія Михайловича, на тлі подій Української революції та перших років радянської влади в Києві, а також через особисті документи змалювати картину політичних і соціально-економічних змін у місті та його околицях.

Виклад основного матеріалу. Григорій Михайлович народився в сім'ї Михайла Івановича та Феодосії Пантелеймонівни Словачевських. Сім'я належала до старого церковного роду правобережної України. Вже в середині XVIII ст. є згадки про Словачевських у Вінницькому пов. Брацлавського воєводства (Білокінь, С. & Панькова, С. & Чернецький, Є. 2010, с. 140). Відомо, що родоначальник о. Стефан Словачевський служив у коронному війську в званні капітана, а 1763 р. поїхав до Волощини, де його висвятив у священники православний єпископ Даниїл (Липковский, В. 1895, с. 999, 1112; Словачевський, М. 1896, с. 104–108). Слід зазначити, що і Михайло Іванович, і Феодосія Пантелеймонівна належали до різних гілок цього численного роду.

Григорій Михайлович народився 1890 р. в день Собору трьох святих — 30 січня, що і обумовило його ім'я (Василь у родині вже був). У сімейному архіві зберігається витяг № 481 з метричної книги Борисоглібської церкви «Киево-исправительного арестантского отделения» про народження та хрещення Григорія, сина псаломника цієї церкви. Він був шостим сином у батьків, а всього в сім'ї було семеро дітей — усі сини. Г. С. народився в передмісті Києва — Шулявці, куди сім'я переїхала з Липовецького повіту Київської губ. (нині — Вінницька обл.) приблизно за рік до його народження. Особиста книжка військовозобов'язаного, видана Г. С. 1923 р., так фіксує його місце народження: «уроженец губернии Киевской, уезда Киевского,

волости Белгородской, пригорода Шулявки». До складу Києва Шулявка ввійшла на початку ХХ ст.

Хоча Михайло Іванович одержав тільки домашню освіту, батьки зробили все можливе, щоб діти були добре освічені. Всі вони одержали середню духовну освіту. П'ятеро з семи братів здобули також вищу освіту, що було предметом небезпідставної сімейної гордості. Слід відзначити велику заслугу в цьому матері, Феодосії Пантелеймонівни, на плечі якої лягли вся відповідальність і тягар виховання молодших синів після передчасної смерті Михайла Івановича на початку 1907 р. Вищої освіти не мав старший син Павло, який після закінчення Київської духовної семінарії служив учителем, а потім після одруження був висвячений у священники до церкви Покрови Пресвятої Богородиці у с. Лещинці Бердичівського повіту (Білокінь, С. & Панькова, С. & Чернецький, Є. 2010, с. 142–143; Кучеренко, М. & Панькова, С. & Шевчук, Г. 2006, с. 586). Служив там багато років, мав велику сім'ю, однак за радянської влади його доля склалася трагічно: він уже не мав можливості служити, був репресований на три роки за надуманим обвинуваченням. Помер від голоду під час Голодомору 1933 р. в с. Осокорки біля Києва¹. Вищої освіти не встиг здобути й наймолодший син Федір, який 1914 р. з 5 класу семінарії перейшов до військового училища, після прискореного закінчення якого в лютому 1915 р. в чині прапорщика був відправлений на фронт, а за місяць загинув у Карпатах.

Як і брати, Григорій одержав середню духовну освіту. Після закінчення Києво-Софійського духовного училища 1905 р. він навчався в Київській семінарії. Закінчивши 1909 р. чотири класи за першим розрядом і одержавши фактично гімназичну освіту, він звільнився з семінарії для вступу до вищого навчального закладу². Так робило в той час багато семінаристів.

Того самого року Г. С. вступив до Комерційного інституту на економічне відділення. 1906 р. у Києві за ініціативи проф. М. В. Довнар-Запольського було засновано Київські вищі комерційні курси — приватний вищий навчальний заклад з підготовки кадрів для господарського комплексу півдня Російської імперії, що став другим в імперії і першим на українських теренах вишем економічного профілю. 1908 р. Київські вищі комерційні курси були реорганізовані в Київський комерційний інститут, а 1912 р. затверджено його статут, положення та штатний розклад. Серед викладачів були професори Університету Св. Володимира й Політехнічного інституту. Комерційний Інститут, як на той час, був досить демократичним закладом освіти: його студенти були вихідцями з різних прошарків населення, різного віросповідання, з різним освітнім цензом; понад 10% студентів становили жінки,

¹ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: м. Київ / Борисенко, В. К. та ін. Київ: Фенікс, 2008. С. 492.

² Разрядный список воспитанников Киевской духовной семинарии за 1909 г. // Киевские епархиальные ведомости. 1909. № 29. С. 381.

що тоді було нетиповим. Майже третина студентів, як і Г. С., здобули попередню освіту в православній семінарії¹. Такий самий освітній шлях пройшли, наприклад, студенти Комерційного Інституту, а згодом видатні українські поети, П. Г. Тичина і В. М. Елланський (Василь Елан-Блакитний). Це було новим і характеризувало зміни в суспільному житті.

Про навчання Г. С. є згадка в науковому журналі, який видавався в Інституті: «Профессор К. Г. Воблый руководил семинарием по политической экономии, носившем не обязательный характер. В течении осеннего семестра были прочитаны следующие доклады: ... Словачевского — Наша внешняя торговля ячменем» (Воблый, К. 1913, с. 19).

У той час Костянтин Григорович Воблий (1876–1947), в подальшому видатний український учений-економіст і географ, академік УАН, віцепрезидент ВУАН, директор Інституту економіки, вже був відомим ученим, автором численних друкованих праць, деканом економічного відділення. Семінар, яким він керував, мав на меті долучити студентів до наукової праці, надати можливість наукової розробки окремих важливих економічних питань, зокрема й на закордонному матеріалі. Членами семінару в 1911–1912 навчальному році, про який ідеться, було 30 людей. Усього в осінньому семестрі було зроблено вісім доповідей. Серед них — доповідь студента Остапенка. Сергій Степанович Остапенко (1881–1937), випускник Комерційного інституту 1913 р., 1918–1919 рр. працював в урядових структурах, а з 13 лютого до 9 квітня 1919 був головою Ради народних міністрів Української Народної Республіки (Осташко, Т. С. 2010, с. 672).

Влітку 1913 р. Г. С. було направлено в наукове відрядження до Німеччини для практичної підготовки до написання дипломної роботи. Від тих, кого надсилали у відрядження, вимагалися ґрунтовні практичні знання відповідних мов, спеціальна літературна підготовка, а, за можливості, й практичний досвід у вибраній галузі. Після повернення студент надавав повний звіт про виконання завдання та висновки-рекомендації щодо застосування у вітчизняному господарстві вивченого досвіду (Яснопольский, Л. Н. 1913, с. I, IV–V).

За результатами відрядження було написано дипломну роботу «Робітничі спілки в Німеччині». В ній на базі опрацювання багатьох літературних джерел і статистичного матеріалу докладно розглянуто майже 50-річну історію вільних робітничих спілок Німеччини, їхній тогочасний стан, інші, альтернативні, робітничі спілки. В роботі доведено, що посилення робітничих спілок і їхня економічна боротьба не тільки сприяють поліпшенню становища промислових робітників, а й позитивно впливають на стан економіки і підвищення продуктивності праці. Закінчується робота оптимістичними висновками про економічну роль робітничих спілок у майбутньому та надією на створення на їхній базі партії, яка б законодавчо відстоювала інте-

¹ Киевский Коммерческий институт. Киев, 1913. С. 6–7.

реси робітників. Дипломна робота збереглась у сімейному архіві. Це рукописна книга в твердій обкладинці обсягом 301 сторінка, написана красивим, майже каліграфічним почерком, з виконаними від руки ілюстраціями: картами, діаграмами тощо.

13 лютого 1914 р. роботу було представлено «Испытательной Комиссии при экономическом отделении» і була нею «одобрена». Це рішення було затверджене «Учебным Комитетом Института» 23 серпня 1914 р., а «г. Словачевский удостоен звания кандидата экономических наук первого разряда».

Про трудову діяльність Г. С. після закінчення Інституту й одержання диплому дізнаємось із завіреної копії № 6579 «Формулярного списку» про службу «исп. об. Помощника Контролера II разряда Контроля Юго-Западных железных дорог неимеющего чина Григория Михайловича Словачевского», укладеної по 10 серпня 1917 р. Вона складається, як зазначено на останній сторінці, з чотирьох «переномерованных и прошнурованных» напіваркушів. Шнурок, який з'єднує аркуші, закріплено сургучною печаткою з гербом і написом «Государств контроль. Ю-3 Ж Д.». З цього документа ми дізнаємося, що Г. С. з 1 листопада 1914 р. «определен на службу Счетным Чиновником 1-го разряда по вольному найму с окладом содержания 700 руб. в год». З 25 січня 1915 р. його зараховано на державну службу. Також є записи про те, коли й за якими наказами змінювалися посади та розмір «содержания». Остання посада з 1 червня 1916 р. — «Помощник Контролера II разряда» з «содержанием» 1000 руб. Це «содержание» складалося з трьох частин: безпосередньо «жалованья» (400 руб.), «столовых» (400 руб.) та «квартирных» (200 руб.).

Зазначимо, що Державний контроль у Російській імперії — це орган Комітету міністрів, який виконував контрольно-ревізійні та наглядові функції з надходжень, витрат і зберігання капіталів державного бюджету. Окремо державний контроль наглядав за експлуатацією державних та приватних залізниць.

У Формулярному списку була інформація про всі сторони життя службовця: коли народився; яку освіту отримав; віросповідання; які відзнаки має; чи одружений, якщо так, то з ким; чи є діти, якщо є, то хто саме, коли народилися, де перебувають, якого віросповідання; чи брав участь у воєнних діях; чи був покараний; чи є «имение» в нього, батьків, дружини. Така докладна інформація, схожа на радянські анкети при вступі на роботу або поїздки за кордон, іноді була дуже корисною. Зокрема Г. С., як видно з подальших довідок, підтверджував свою освіту саме цим документом — оригіналу диплома з тих чи інших причин у нього не залишилося.

На першій сторінці документа зазначено, що видали його для подання до навчального закладу. Зараз важко сказати, чи намагався Г. С. продовжити навчання й наукову роботу, до якої, безумовно, мав схильність. Якщо

це було й так, то стрімкий розвиток суспільно-політичних подій не дав змоги цим намірам втілитись.

У Формулярному списку є також запис про одруження Г. С. Зберігся й окремий документ — «Выпись из метрической книги о бракосочетавшихся за 1917 г.», яку видав причт Києво-Подільської Різдвяно-Предтеченської церкви 30 січня 1917 р., № 25. Згідно з ним помічник контролера Контролю Південно-Західних залізниць Г. М. Словачевський православного віросповідання, 26 років, одружився першим шлюбом із учителькою Київського міського приходського училища № 16 Ольгою Олександрівною Папроцькою православного віросповідання, 22 років. Таїнство відбулось у неділю 29 січня 1917 р. (напередодні 27-го дня народження Г. С.) і звершив його протоієрей Михайло Єдлинський з причтом. Одним з «поручителів» з боку нареченого був спадковий почесний громадянин Агафонік Михайлович Словачевський, брат Г. С. Документ підписали настоятель церкви та диякон Іоанн Левитський. Ця церква, більш відома як Борисоглібська (в ній було два приділи — Святих Бориса й Гліба та Різдва Іоанна Предтечі), була розташована за адресою: вул. Борисоглібська, 10. Вона була збудована 1692 р. та зруйнована в 1930-ті рр. Відомий київський священник Михайло Єдлинський був заарештований і розстріляний 1937 р., на той час він мав 78 років.

Документи, про які вже йшлося, були надруковані або написані на гарному папері, якісним чорнилом, тому, незважаючи на вік у понад 100 років, досить добре збереглися. Документи, про які йтимеся далі та які з'явилися у наступні приблизно 10 буремних літ, мають значно менш презентабельний вигляд. Вони написані на тонкому, поживклому папері, іноді на зворотному боці інших документів, чорнило місцями зблідло, а почерки тих, хто їх писав, значно відрізняються від каліграфічних записів професійних канцеляристів. Однак вони є свідченнями швидкоплинних, непростих, а іноді дуже загрозливих, подій у житті країни та окремих людей і дають змогу краще зрозуміти ті важкі часи та обставини.

Навесні 1917 р. у Києві було багато дезертирів, які створювали проблеми для міста. Час від часу відбувались облави й затримання. Можливо, з цим пов'язана видача Г. С. 15 травня посвідчення на бланку «Контроля Юго-Западных железных дорог». У ньому стверджувалося, що помічника контролера Григорія Словачевського задіяно в роботах з фактичного контролю будівельних залізничних робіт для потреб армії, тож призову на дійсну військову службу він не підлягає. На документі стояла печатка з державним гербом Російської імперії, якою на той час керував уже не імператор, а Тимчасовий уряд.

28 жовтня 1917 р. було виписане посвідчення № 27, яке «дано ... Григорию Словачевскому в том, что он состоит членом домового комитета по Полевой улице с дома № 5 по 51 и переулков Березового и Бондаренки». На штемпелі

в лівому куті позначено: «Киевская городская управа. Киевская продовольственная управа. Шулявский район. Домовой комитет...». В умовах київської околиці цьому комітету мабуть більше підійшла б назва вуличного, бо об'єднував він багато невеличких приватних будинків. Документ надруковано російською мовою за правилами старої орфографії, проте він, безумовно, свідчить про суттєві зміни в суспільному житті. Закінчується це посвідчення амбітним проханням до всіх суспільних, політичних організацій і урядових установ усіляко сприяти члену Комітету при виконанні обов'язків.

23 січня (5 лютого) 1918 р. радянські війська під командуванням Михайла Муравйова вийшли на східний берег Дніпра, до Дарниці. Штурм Києва, що тривав три дні, закінчився перемогою більшовиків і евакуацією Центральної Ради з Києва. Радянська влада не протрималась у Києві й місяця, але залишила кривавий слід — було розстріляно сотні, а, за деякими оцінками, тисячі киян. Зокрема розстрілювали за пред'явлення не «тих» документів. Можливо, з цим пов'язане одержання посвідчення № 121 від 14 (1) лютого 1918 р., в якому стверджується, що Г. С. є членом «Союза служащих Контроля Юго-Западных железных дорог». Печатка «Комитет союза служащих». У середині печатки зазначено «Государственный контроль Ю.-З.ж.д.».

Дата цього документа потребує окремого коментаря. На теренах, що були під контролем радянської влади, григоріанський календар введено декретом Раднаркому від 26 січня 1918 р., відповідно до якого після 31 січня наставало 14 лютого. Отже, посвідчення, про яке йдеться, виписали в перший день дії «нового стилю» на радянській території.

12 лютого 1918 р. Мала Рада УНР, яка на той час перебувала в Коростені, затвердила закон «про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевод годинників на середньоєвропейський час», у якому зазначалося: «16 число лютого рахувати першим числом місяця березоля (марта)»¹.

Наступний документ Г. С. позначено 15 жовтня 1918 р. Це членська картка № 56 Українського товариства економістів на 1918 р. Надрукована вона українською мовою на твердому папері розміром 11 × 7 см. В ній йдеться про те, що «власник цієї картки Словачевський Григорій Михайлович лічиться дійсним членом Українського Товариства Економістів. Це підписом і печаткою ствержується» (орфографія оригіналу). Членську картку підписав Я. Задорожний. 13 жовтня 1918 р. у залі Київського комерційного інституту за ініціативи ректора Костянтина Воблого відбувся перший всеукраїнський з'їзд економістів і статистиків².

Ще одне свідоцтво про цю подію знаходимо в номері від 18 жовтня 1918 р. часопису «Діло», що видавався в Галичині: «Українське Товариство Еконо-

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1063. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 25.

² КНЕУ. 2021. Воблий Костянтин Григорович. URL: <http://surl.li/etuaw>

містів у Києві прислало на руки нашої редакції таке запрошення: “До всіх українських громадсько-економічних та наукових інституцій Галичини, Буковини та Угорщини. Українське Товариство Економістів ласкаво запрошує Вас прийняти участь в Першому Всеукраїнському з’їзді економістів і статистиків, який скликається Українським Товариством Економістів в м. Києві на 12 годину 13. жовтня. Справки одержується в помешканні Товариства по В.-Васильківській 25. пом. 13. — За голову Комітету Я. Задорожний секретар”. — Хоча запрошення це вислано на час, то ц. к. австрійська почта доручила нам його нині, 17. жовтня. Гарні порядки!» (орфографія оригіналу).

За місяць буде засновано Всеукраїнську Академію Наук. З 1919 р. при ній діяло Товариство Економістів, головою якого був Костянтин Воблий. На початку 1930-х рр. Товариство ліквідовано.

14 грудня 1918 р. гетьман Павло Скоропадський зрікся влади, а 15 грудня, зранку до міста ввійшли війська Директорії, зокрема понад 15 тис. вояків Обложного корпусу Січових Стрільців і штаб корпусу на чолі з Євгеном Коновальцем, якого призначили комендантом міста. З цією зміною влади, можна припустити, пов’язано отримання Г. С. 17 грудня 1918 р. посвідчення про місце служби. Воно виписане на бланку, що зберігся з попередніх часів: стандартний текст надруковано російською мовою за старою орфографією. Натомість ім’я та прізвище, а також посаду, вписано від руки українською. Штемпель у лівому верхньому куті містить назву установи «Державний контроль. Контроль Правобережної залізниці м. Київ». Звернемо увагу на нову назву залізниці, яка відповідає її розташуванню в межах України, а не колишньої імперії. Печатка організації містить державний герб — тризуб.

Г. С. працював у службі контролю залізниць до 15 лютого 1919 р. Про це дізнаємося з його «Трудового списку». Такий документ було введено 1926 р. за постановою Ради Народних Комісарів Союзу РСР, а діяв він до запровадження трудових книжок 1939 р. В цьому документі місце роботи Г. С. окреслено старою, імперською, назвою — «Контроль Юго-Западних жел. дорог».

Наступна зміна влади відбулася 6 лютого 1919 р., коли війська Червоної армії ввійшли до Києва. Умови життя були такими, що, незалежно від ставлення до нової влади, щоб не померти з голоду, необхідно було влаштуватися на службу. Тим паче, що це давало можливість захистити сім’ю від репресій і уникнути мобілізації. Керівництво більшовицького бюрократичного апарату в Києві здійснювали здебільшого члени більшовицької партії, серед яких було багато випадкових, малоосвічених людей. Однак для технічної роботи потрібні були освічені кадри. Ці посади обіймали колишні службовці, освітяни, адвокати тощо (Бойко, О. 2014, с. 219–220).

Одним з таких посадовців став Г. С. У лютому — травні 1919 р. він був співробітником Комісаріату Закордонних Справ. Це підтверджують два посвідчення: перше — ч. 21 від 10 лютого 1919 р., виписане українською мовою

з печаткою Комісаріату Закордонних Справ У.С.С.Р.; друге — «посвідчення» / «удостоверение» ч. 78а від 21 березня 1919 р., виписане двома мовами (українською та російською), яке відзначає, що «Григорій Словачевський є дійсно урядовець (російською — служащий) Київського Відділу Комісаріату Закордонних Справ, зачислений на службу з 15 лютого 1919 р.».

Наприкінці березня почалася кампанія з т. зв. «чистки» державних установ від «ворогів радянської влади, класово чужих елементів», а також скорочення бюрократичного апарату за рахунок усе тих же «чужих елементів» (Бойко, О. 2014, с. 220–221). Наступний документ «Удостоверение» № 932 від 7 травня 1919 р. У верхній частині аркуша розміром 17 × 22 см типографським способом російською та українською мовами надруковано назву установи: «У.С.С.Р Народный комиссариат по иностранным делам; У.Р.С.Р. Народний комісаріат закордонних справ». Змістовий текст документу про звільнення співробітника «Наркоминодела» в зв'язку зі скороченням штату надруковано російською мовою, а прізвище та посаду вписано від руки. Зокрема йдеться про те, що Г. С. займав посаду «завед. делопроизводством». На печатці, на відміну від попередніх документів, написи російською мовою.

З приходом радянської влади пошквалилася діяльність профспілок, які відігравали надзвичайно велику роль у житті міста. Членство у профспілках давало низку відчутних пільг, а саме звільнення від мобілізацій та інших примусових заходів, певні соціальні гарантії (Бойко, О. 2014, с. 222). І тому, напевне, важливим був документ, виписаний 9 травня 1919 р. — «удостоверение» № 8416, видане «Центральным Комитетом Профессионального Союза Служащих и Рабочих Правительственных Установлений Украинской Советской Рабоче-Крестьянской Республики Товарищу Григорию Михайлов Словачевскому». Зазначається, що він справді є членом цього Союзу, а далі йде звернення «ко всем Советским властям, демократическим организациям и Профессиональным Союзам» з проханням «оказывать товарищу ... Словачевскому во всем свое товарищеское содействие и защищать как его самого, так и его имущество /от реквизиции, постоя и т.п./ во всех необходимых случаях и делах».

Слід зазначити, що саме на це посвідчення посилався Г. С., заповнюючи Трудовий список, для підтвердження початку роботи на посаді помічника контролера Лівобережної залізниці в м. Києві. Останній день роботи на цій посаді — 14 серпня 1919 р. Про це свідчить документ № 570 від 12 серпня 1919 р., в якому йдеться про «предписание» одержати розрахунок і «сьогодня же явиться в Учетно-Распорядительную Комиссию».

Далі перед нами два документи, позначені однією датою — 22 серпня 1919 р. Перший написано на звороті частини бланку «мобилизационная карточка советских сотрудников». Напис зроблено російською мовою, недбало, мабуть, нашвидкуруч, з виправленнями: «Относительно сотруд-

ника Нарком Госконтроля т. Словачевского Наркомом (це слово дописано зверху) возбуждено ходатайство перед Учетно-Моб. Комиссией». На документі стоїть гербова печатка з написами російською та українською мовами «У.Р.С.Р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Секретаріат».

Другий документ — це посвідчення, надруковане російською мовою за правилами старої орфографії, яке засвідчує, що Г. С. займає посаду помічника контролера в «Государственном контроле Левобережных ж.д.». Прізвище та посаду вписано в надрукований текст від руки. В лівому верхньому куті перед назвою організації стоять букви «К. Г.», що є скороченим записом місця перебування — Київська губ. Ліворуч унизу поряд з підписами Головного Контролера та «Исп. об. Секретаря» — державна печатка з двоголовим орлом.

У той час влада змінювалася швидко, проте важко припустити, що ці два документи виписано в один день. Цього не було. А було так. 30 серпня Київ залишила Червона армія, до цього місто встигли покинути радянські державні установи. Натомість увійшли частини армії УНР, але вже наступного дня в Києві встановилася влада білогвардійців. Вона проголосила повернення до старих порядків. Наказ військового губернатора Київщини генерала М. Бредова припиняв з 1 вересня дію законів радянської влади, встановлював відлік часу за старим стилем і переводив годинники на петроградський час (Бойко, О. 2012а, с. 234). Отже, 1 вересня стало 19 серпня. Тож дата другого документа — 4 вересня за новим стилем.

Перші кроки білогвардійської влади було спрямовано на відновлення нормальної роботи міського господарства, його підприємств. Про це свідчить і зазначене посвідчення, згідно з яким, здавалося б, було відновлено роботу залізниці, повернуто її працівників на попередні посади.

Але військово-політична й соціально-економічна ситуації були несприятливі для розвитку економіки, відбувалося масове згорання виробництва. Тимчасове бюро профспілок повідомляло про закриття підприємств і скорочення штатів уже в перші дні існування нової влади. Безробіття поширювалося серед найбільш кваліфікованих кадрів. На кінець жовтня кількість безробітних у Києві сягала 40 тис. (Бойко, О. 2012а, с. 246).

Можна здогадуватися, що саме так сталося з Г. С. У Трудовому списку він зазначив, що з вересня до листопада 1919 р. був безробітним при Київській біржі праці. В листопаді 1919 р. він влаштувався в Український народний кооперативний банк на посаду економіста. До питання про документи, які це засвідчують, та про сам банк іще повернемося. А зараз зробимо відступ про подію, що характеризує життя в Києві під білогвардійською окупацією.

В середині жовтня Червона армія раптово спробувала захопити Київ. Її загони наступали з західних околиць міста. Вже ввечері 14 жовтня (за новим стилем) у руках більшовиків були Шулявка, район вокзалу й Галицького база-

ру. Бої в місті тривали до 17 жовтня, і, хоча далі від Хрещатика й Бесарабки частини червоних не просунулися, місто охопила паніка. Після цієї події, в останні тижні білої влади відбувався повний занепад життя міста. Так писав перший президент УАН В. І. Вернадський, який на той час мешкав у Києві (Бойко, О. 2012b, с. 289–290).

Свідченням цього є два документи з архіву Г. М. Словачевського. Перший — це «Удостоверение», яке видав Домовий комітет 5 грудня 1919 р., за № 400, з підписами голови та секретаря й печаткою. В ньому зокрема йдеться, що службовець Народного Кооперативного Банку Г. С. 29 листопада за старим стилем, вертаючись зі служби о 3-й годині дня, «подвергся нападению со стороны осетин и одним из них шашкой был ранен в голову и нуждается в медицинской помощи». Такий своєрідний листок непрацевдатності. Другий документ — посвідчення, яке видав Комітет співробітників Українського Народного Кооперативного Банку за № 17, з підписами голови і т.в.о. секретаря та засвідчене печаткою Комітету. Дату позначено так: «Грудня 10/23 дня 1919 р.». Можна припустити, що написане воно на основі першого документа, хоч і з деякими змінами. Зазначається, що Г. С. «при нападі на нього кавказців (деникинців) постраждав — його ранено шаблею в голову». Розглядаючи ці документи, візьмемо до уваги, що 16 грудня за новим стилем, тобто 3 грудня за старим, Червона армія зайшла до Києва, влада білогвардійців закінчилась. А 14 грудня 1919 р. у молодого подружжя Словачевських народилася донька, яку на честь передчасно померлої бабусі (матері дружини Г. С.) назвали Лідією.

Український Народний Кооперативний Банк («Українбанк»), у якому Г. С. працював з 14 листопада 1919 р. до серпня 1920 р., було створено в Києві 1917 р. на акційних засадах як головний орган фінансування української кредитової кооперації й сільського господарства. Він був одним з осередків українського життя в Києві, надавав чималу допомогу українським науковим, освітнім і культурним установам. Зокрема, за часів білогвардійської влади «Українбанк» та інші кооперативи «перетворились на маленькі клуби, де українці збираються, балакають на рідній мові і обговорюють політичні і громадські новини» (Бойко, О. 2012с, с. 161). Більшовицька влада постановою від 9 грудня 1920 р. ліквідувала «Українбанк».

У сімейному архіві збереглися три документи, пов'язані з цим банком. По-перше, це членська картка № 457 Професійної спілки робітників кооперації України, виписана Г. М. Словачевському, який «працює в Українбанкові», 1 березня 1920 р. і дійсна на 1920 р. Бланк цієї картки надруковано типографським способом на твердому папері світло-фіолетового кольору розміром 11,5 × 8 см, а записи зроблено чорним чорнилом.

Наступний документ — це посвідчення, виписане в Українбанку 12 червня 1920 р. за № 603, дійсне по 12 серпня цього самого року. В ньому укра-

їнською та російською мовами «підписами та притиском печатки посвідчується», що Г. С. є співробітником Українбанку. Можна здогадуватися, що видача цього посвідчення пов'язана з тим, що цього дня в Київ увійшла Червона Армія (з початку травня в місті були польські й українські війська). І ще одне посвідчення, виписане там само 21 червня 1920 р. за № 743, яке видано «на доказ того», коли народився Г. С., де і з якого часу він працює. Дійсне воно тільки один місяць — до 21 липня 1920 р. Прикметою часу є той факт, що це посвідчення виписане на зворотному боці іншого документа, який, мабуть, уже втратив значення. З останнього документа ми дізнаємося про розпорядження «замначгубмилиции» від 12 березня 1920 р., щоб діячі кооперації та співробітники кооперативів не долучалися до тилкових робіт. Документ написано російською мовою.

Життя на той час у місті було дуже тяжким: знайти роботу, обігріти дім, прогодувати родину було складно. Тому привабливим було вчителювання в сільських школах, де грошей не платили, але видавали продукти, можна було дістати дрова для обігріву. Відомо, наприклад, що три роки, з 1920 р., викладали в Баришівській школі Микола Зеров та його друзі «неокласики». З цієї ж причини майже три роки, з серпня 1920 р. до травня 1923 р., Г. С. працював, як зазначено в Трудовому списку, вчителем і лектором у різних школах у Таращанському та Білоцерківському округах. Разом з ним до сільської місцевості виїхала й родина. Більшість документів цього періоду погано збереглися через неякісні папір та чорнила.

Про спосіб, у який призначали вчителів у той час, розповідає перший документ. Це повідомлення Таращанського повітового відділу освіти від 27 серпня 1920 р. № 1400 вчителіві Словачевському Г. С., «що Повітовою Виборчою Комісією Ви обрані як учитель... призначені на посаду в Кившоватську II ст. школу Кившоватської волості».

Наступний документ пов'язаний із «Всероссийской переписью» 1920 р. Перший у радянських республіках перепис населення, котрий планувався як загальний, відбувся 28 серпня 1920 р. Несприятливі умови того часу, воєнні дії, розруха, голод, призвели до того, що перепис охопив, за оцінкою В. Михайловського, під керівництвом якого й проходив, лише 72% населення країни. В Україні він не відбувся у Волинській і Подільській губ. (Штененко, В. С. 2011, с. 131).

Документ — це посвідчення, яке видавали тим, хто був призваний на службу з перепису. Стандартний текст посвідчення російською мовою надрукований типографським способом на аркуші звичайного паперу розміром 21,5 × 11,5 см. Зліва окремою колонкою надруковано назву організації, яка видає посвідчення: «Р.С.Ф.С.Р _ Центральное Статистическое управление _ Киевское Губстатбюро _ Таращанское Уездное Статистическое Бюро. _ г. Тараща». На посвідченні стоїть печатка, на якій мож-

на розібрати напис «У.С.Р.Р. Таращанський повітовий Революційний Комітет» і зображення зірки з серпом та молотом. Зауважимо, що на той час УСРР, проголошена 10 березня 1919 р. на Третньому Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові, формально була незалежною державою. На зворотному боці надрукована інформація про те, відповідно до яких розпоряджень і як саме слід сприяти роботі учасників перепису. Зокрема, «Уездвоенкомы обязаны в порядке боевого задания оказывать местным статистическим органам и персоналу полное содействие...». Це посвідчення виписано інструктору Словачевському Г. М. 25 листопада 1920 р. за № 1661 і дійсне воно до 15 грудня 1920 р. Зважаючи на дату проведення перепису, можна припустити, що Г. С. призвали для обробки результатів.

Наступне посвідчення № 4547 від 26 вересня 1921 р. підтверджує, що Г. С. є вчителем Кривецької Єдиної трудової школи. На посвідченні стоїть печатка відділу народної освіти Таращанського повітревкому. Зараз с. Кривець належить до Ставищенського району. На зворотному боці цього документа розміщено частину іншого документа, написаного в серпні 1916 р. З того, що збереглося, можна зрозуміти, що такий собі Шараєвський, неписьменний, просив прийняти його сина Димитрія до першого класу Міського училища.

Посвідчення № 510 від 8 вересня 1922 р., яке видала адміністрація Ставищанських Педагогічних курсів ім. Т. Г. Шевченка, підтверджує, що Г. С. є лектором цих курсів. Прикметою часу є те, що підписали його не тільки завідувач і секретар, але й політрук курсів. На печатці стоїть напис «Ставищан. Учител. Семінарія імені Т. Г. Шевченко». Ще одне аналогічне посвідчення виписане 24 березня 1923 р. № і дійсне до 24 квітня. В той час для прискорення підготовки вчителів і агрономів у Ставищі організували педагогічну й агрономічну школу. Всі житлові приміщення колишньої економії Браницьких у Ставищі передали під квартири вчителям.

З 1 травня 1923 р. ці курси було ліквідовано. Ця подія призвела до появи кількох документів. Посвідчення від 2 травня 1923 р. ч. 289 підтверджує, що Г. С. є «дійсно лектором світознавства та краєзнавства і німецької мови» цих курсів, де працював з 1 серпня 1922 р. до 1 травня 1923 р. до «ліквідації цієї школи» і з того часу перебуває в розпорядженні Білоцерківського окружного відділу народної освіти. Посвідчення від 3 травня 1923 р. ч. 305, яке також виписала адміністрація Ставищанських трирічних Педагогічних курсів, повідомляє, що Г. С. завідував канцелярією Курсів, «при чому обов'язки покладені на нього виконував добросовісно й акуратно». «Справка», виписана, як і попередні посвідчення, українською мовою, від 4 травня 1923 р. ч. 313 свідчить, що «задовженність» (тобто заборгованість) Г. С. за січень, лютий, березень і квітень становила 3751 р. 80 к. Відсутність фінансування, мабуть, і стала причиною ліквідації навчального закладу.

І нарешті 7 травня 1923 р. в місті Біла Церква Округний відділ народної освіти виписав посвідчення (російською мовою), де зазначається, на якій посаді та коли працював на Педкурсах Г. М. Словачевський, що саме і як викладав, як виконував обов'язки. Зроблено висновок, що «Округпрофобр» вважає його працівником освіти високої кваліфікації. На жаль, на цьому педагогічна діяльність Г. С. закінчилася.

З часом перебування родини Словачевських у с. Ставище пов'язана сумна подія — 14 березня 1923 р. померла їх маленька донечка Лідія, якій на той час виповнилося рівно три роки і три місяці. Померла вона від дифтериту за ніч. На дорогах було неспокойно, лікарі не наважувалися їхати вночі, та, мабуть, і не було чим їхати по лікаря, а вранці дитини не стало. На згадку про це в сімейному архіві збереглося фото маленької дівчинки в труні та офіційний документ — «Выпись о смерти». Стандартний бланк надруковано російською мовою, записи зроблено теж російською. Вказувалися усі особові дані того, хто помер. Окрім прізвища, імені та по-батькові була ще графа «прозвище». Вказували також вік, час і місце смерті, постійну адресу, національність, сімейний стан, рід занять тощо.

З липня 1923 р. до березня 1930 р. Г. С. працював на різних посадах у статистичних установах. Розвиток статистичної роботи в радянській Україні почався з 1921 р., коли було засновано Центральне статистичне управління (ЦСУ) України, яке в 1920-х рр. мало чималу автономію як щодо планів статистичних досліджень, так і щодо публікацій. Вважалося, що на той час рівень статистичних досліджень в Україні був найвищим в СРСР. Однак у зв'язку з введенням п'ятирічок і посиленням централізації самостійну статистичну систему України відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 5 лютого 1930 р. ліквідували. ЦСУ України було скасовано й майже цілком припинилася публікація статистичних матеріалів. Функції статистичних органів передавалися відповідним плановим комісіям (Осауленко, О. Г. та ін. 1999, с. 34, 43).

З липня 1923 р. до серпня 1925 р. Г. С. служив економістом-статистиком при Київському губстатбюро в м. Києві. На це вказує посвідчення № 3102 від 19 липня 1923 р., яке виписало Київське губстатбюро. Саме посвідчення надруковано російською мовою на тонкому сіруватому папері. Штамп установи (двома мовами) та печатки вицвіли й розібрати їхній текст важко. В посвідченні вказано прізвище, ім'я та по-батькові, рік народження, спеціальність, посаду, час початку перебування на службі, особову адресу. На зворотному боці кілька печаток про продовження терміну дії документа. Адреса установи — вул. Рейтарська, 22.

Наступне посвідчення № 4828 від 01 жовтня 1924 р., яке виписала та сама установа, повідомляє про відрядження Г. С. на підставі розпорядження ЦСУ України «на проведення бюджетного обслідування селянських госпо-

дарств до м. Кам'янка Каменського району Черкаської округи». На звороті стоїть позначка про реєстрацію в Кам'янському райвиконкомі 3 жовтня 1924 р. Бюджетні обстеження проводилися за досить широкою програмою. В 1924–1925 рр. додалися нові питання, що стосувалися обліку робочих днів окремо для різних видів діяльності, балансу тяглової сили, систем земле-робства тощо (Осауленко, О. Г. та ін. 1999, с. 38–39).

Зазначимо, що 12 квітня 1923 р. друга сесія ВУЦВК ухвалила постанову «Про новий адміністративно-територіальний поділ України», згідно з якою в УСРР замість 100 повітів, що ділилися на 1989 волостей, було створено 53 округи, які ділилися на 706 районів. Іншою постановою ВУЦВК від 3 червня 1925 р. з 1 серпня того самого року ліквідувалися губернії.

Тому в посвідченні № 3073 від 14 вересня 1925 р. назву установи вказано так: «Окружне статистичне бюро при Київському Окрвиконкомі». Це посвідчення докладно перераховує, які саме завдання і як виконував Г. С. на службі з 01 липня 1923 р. по 01 серпня 1925 р. Наприкінці зазначається, що «т. Словачевский выказывал большую трудоспособность, аккуратность и умение организовывать и проводить массовые статистические работы», а також, що він залишив службу через службовий перехід до Черкаського Окрстатбюро на посаду завідувача відділу сільськогосподарської статистики.

Це підтверджує посвідчення № 158 від 18 серпня 1925 р., яке виписало Черкаське окрстатбюро. На відміну від попереднього, це посвідчення надруковано українською мовою. Наступне посвідчення № 650 від 14 листопада 1925 р. повідомляє, що «Заступник завідуючого та зав. секцією с/госп. статистики Черкаського Окрстатбюра т. Словачевський Гр. Мих. прямує до м. Харкова на Всеукраїнський статистичний з'їзд». На звороті позначка про прибуття до ЦСУ 15 листопада 1925 р.

Цей з'їзд відбувся в Харкові 16–23 листопада, в його роботі взяли участь представники Академії наук УРСР, керівники ЦСУ СРСР, Білорусі. На з'їзді зокрема визначалися напрями та особливості розвитку селянського господарства. Тоді ж було видано стенографічний звіт на 263 с. Примітно, що в цьому звіті з'їзд названо Першим Всеукраїнським, однак він залишився єдиним, більше з'їздів не було (Святець, Ю. 2008, с. 228).

До Черкас Г. С. переїхав разом з родиною, в якій 5 серпня 1923 р. народилася дочка Алла. Посвідчення ч. 2437 від 10 березня 1926 р., яке виписало Черкаське окрстатбюро для подання до поліклініки, стверджує, що на утриманні Г. С. «знаходиться дочка Алла Григорівна 2 років».

Про завершення роботи в Черкаському Окрстатбюро повідомляє довідка ч. 3050 від 20 квітня 1926 р., текст якої наведемо дослівно: «Черкаське Окрстатбюро свідчить, що Кандидат економічних наук т. Словачевський Грицько Михайлович працював в Бюрі на посаді Завідуючого Секцією Сільсько-Господарської статистики з 1-го серпня 1925 року, а з 10-го серпня 1925 року

по 20-е квітня 1926 року на посаді Заступника Завідуючого Бюром і залишив працю згідно власного бажання».

Родина Словачевських повернулася до Києва і з квітня 1926 р. до березня 1930 р. Г. С. працював на посаді завідувача секції статистики праці в Київській філії Цукротресту, а потім — у Київській районній інспектурі Союзцукру. Про це свідчать записи в Трудовому списку та посвідчення від 01 березня 1930 р. № 2-я 109, яке видала київська філія Об'єднання цукрової промисловості «Цукротрест». Посвідчення надруковано на стандартному бланку установи українською мовою за правилами тогочасної орфографії. В ньому вказано, на якій посаді та коли працював в установі Г. С., докладно описано, які саме роботи він виконував, як ставився до дорученої справи. За стилістикою, це схоже на характеристики, які писали на працівників у радянських установах і пізніше. В кінці Посвідчення зазначається, що він «залишив працю в названій установі в наслідок раціоналізації апарату ..., при якій Статбюро як окрему частину було скасовано».

Висновки. Проведене мікроісторичне дослідження комплексу офіційних документів Г. М. Словачевського дало змогу простежити його життєвий шлях у перші десятиліття ХХ ст. Народившись у сім'ї псаломника, він здобув середню духовну освіту, а потім — вищу економічну. В часи Української революції та в перші роки радянської України необхідність забезпечити виживання сім'ї примушувала Г. С. постійно змінювати місце роботи й проживання, уникати мобілізації, зокрема до Червоної армії. Водночас його трудова діяльність завжди була пов'язана або безпосередньо зі здобутою спеціальністю (робота в Контролі залізниці, в Українбанку, статистичних установах), або з використанням знань і навичок освіченої людини (вчителювання, діловодство, перепис населення), що забезпечувало відповідний статус у рамках різних політичних режимів та ідеологічних формацій. Таку стратегію виживання є підстави вважати поширеною для середовища цивільних освічених мешканців Києва.

Як професійно й соціально активна людина, Г. С. брав участь у роботі Українського товариства економістів, органів місцевого самоврядування, що ілюструє тогочасне українське громадське життя в Києві. Напад на Г. С. денікінців на вулицях Києва засвідчує, що в той час небезпека загрожувала життю та здоров'ю пересічної цивільної людини, яка не брала безпосередньої участі у воєнних діях. Неприятливі умови життя й неможливість вчасно забезпечити медичну допомогу не селі призвели до втрати дитини. Робота Г. С. у статистичних установах у 1920-х рр., зокрема участь у Всеукраїнському статистичному з'їзді, виразно демонструє, як зміни в цій галузі в Україні (від активної діяльності в першій половині десятиріччя до занепаду та практично повної ліквідації 1930 р.) впливали на приватне життя залученої до неї особи.

Загалом можемо твердити про репрезентативність життєвої траєкторії Г. М. Словачевського доби Української революції і перших років радянської влади в Києві. Необхідність змінювати місце роботи та проживання, уникання мобілізації, постійна загроза життю і здоров'ю людини, яка не брала безпосередньої участі у військових діях, втрати рідних через несприятливі умови життя — все це звичайні реалії українського повсякдення в окреслений період. Запропоноване в статті розкриття стратегій виживання і спротиву, забезпечення статусу в рамках різних політичних та ідеологічних формацій, віддзеркалення «великих подій» на низовому й персональному рівні проливає світло на глибину проникнення кожної зі змінних влад у товщу суспільства. Дослідження документів, а саме: мови, якою вони написані, орфографії, проставлених дат, печаток, підписів, паперу тощо дає підстави визначити, як віддзеркалювалися політичні трансформації в документах особи.

Зважаючи на одержані в роботі результати, вважаємо за доцільне й надалі досліджувати матеріали архіву роду Словачевських.

Білокін, С. & Панькова, С. & Чернецький, Є. 2010. Рід Словачевських. *Український археографічний щорічник*. Вип. 15. С. 140–148.

Бойко, О. 2012а. Життя Києва під владою білогвардійців (вересень — жовтень 1919 р.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Вип. 6. С. 229–256.

Бойко, О. 2012б. Життя Києва під владою білогвардійців (жовтень—грудень 1919 р.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Вип. 7. С. 272–292.

Бойко, О. 2012с. Українське громадське життя у Києві під владою білогвардійців (1919 р.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Вип. 8. С. 142–163.

Бойко, О. 2014. Зміни у житті Києва і киян за радянської влади (лютий — серпень 1919 р.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Вип. 10. С. 204–229.

Воблый, К. 1913. Отчет декана Экономического отделения о ходе преподавания на Экономическом отделении Киевского Коммерческого Института в учебном 1911–12 году. *Известия Киевского Коммерческого Института*. Кн. 18. С. 15–23.

Кучеренко, М. & Панькова, С. & Шевчук, Г. 2006. *Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського)*. Київ: КІЙ.

Липковський, В. 1895. Уния и воссоединение униатов в 1794–1795 году в пределах нынешнего Липовецкого уезда. *Киевские епархиальные ведомости*. № 21. С. 994–1010. № 23. С. 1104–1119.

Осауленко, О. Г. та ін. 1999. *Нариси з історії статистики України*. Київ: Держкомстат України.

Осташко, Т. С. 2010. Остапенко Сергій Степанович. *Енциклопедія історії України*. Т. 7: Мл — О. Київ: Наукова думка. С. 672.

Святець, Ю. 2008. Офіційні документи до вивчення історії українського селянського господарства у 1920-ті рр. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Історичні науки. Вип. 12. С. 214–246.

Словачевський, М. 1896. По поводу статьи: «Уния и воссоединение униатов в 1794–1795 году в пределах нынешнего Липовецкого уезда». *Киевские епархиальные ведомости*. № 3. С. 104–109.

Стешенко, В. С. 2011. Переписи населення. В: *Енциклопедія історії України*. Т. 8. Па — Прик. Київ: Наукова думка. С. 130–134.

Яснопольський, Л. Н. 1913. Отчеты о командировках студентов Киевского Коммерческого Института за границу. Предисловие. *Известия Киевского Коммерческого Института*. Кн. 18. С. I–V.

Bilokin, S. & Pankova, S. & Chernetskiy, Ye. 2010. Rid Slovachevskykh. [The Slovachevsky Family] *Ukrainskiy arkhеоhrafichnyi shchorichnyk*. Vyp. 15. S. 140–148. [in Ukrainian]

Boiko, O. 2012a. Zhyttia Kyieva pid vladoiu bilohvardiitsiv (veresen — zhovten 1919 r.). [Life in Kyiv under the Rule of the White Guards (September — October 1919)]. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* Vyp. 6. S. 229–256. [in Ukrainian]

Boiko, O. 2012b. Zhyttia Kyieva pid vladoiu bilohvardiitsiv (zhovten — hruden 1919 r.). [Life in Kyiv under the Rule of the White Guards (October — December 1919)] *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* Vyp. 7. S. 272–292. [in Ukrainian]

Boiko, O. 2012c. Ukrainske hromadske zhyttia u Kyievi pid vladoiu bilohvardiitsiv (1919 r.). [Ukrainian Public Life in Kyiv under the Rule of the White Guards]. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* Vyp. 8. S. 142–163. [in Ukrainian]

Boiko, O. 2014. Zminy u zhytti Kyieva i kyian za radianskoi vlady (liutyi — serpen 1919 r.). [Transformations in the Life of Kyiv and Kyivans under the Soviet Rule (February — August 1919)] *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* Vyp. 10. S. 204–229. [in Ukrainian]

Voblyy, K. 1913. Otchet dekana Ekonomicheskogo otdeleniya o khode prepodavaniya na Ekonomicheskom otdelenii Kievskogo Kommercheskogo Instituta v uchebnom 1911–12 godu. [Report of the Dean of the Economic Department on the Teaching at the Economic Department of the Kyiv Commercial Institute in the Academic Year 1911–12]. *Izvestiya Kievskogo Kommercheskogo Instituta*. Кн. 18. S. 15–23. [in Russian]

Kucherenko, M. & Pankova, S. & Shevchuk, H. 2006. *Ya buv yikh starshyi syn (rid Mykhaila Hrushevskoho)*. [I Was their Eldest Son (Mykhaylo Hrushevskyy's Family)]. Kyiv: KYI. [in Ukrainian]

Lipkovskiy, V. 1895. Uniya i vossoedinenie uniatov v 1794–1795 godu v predelakh nyneshnego Lipovetskogo uезда. [Union and Reunification of the Uniates in 1794–1795 within Today's Lipovets District]. *Kievskie eparkhialnye vedomosti*. № 21. S. 994–1010. № 23. S. 1104–1119. [in Russian]

Osaulenko, O. H. ta in. 1999. *Narysy z istorii statystyky Ukrainy*. [Essays on the History of Statistics of Ukraine]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy.

Ostashko, T. S. 2010. Ostapenko Serhii Stepanovych [Ostapenko Serhii Stepanovych]. *Entsyklopedia istorii Ukrainy*. T. 7: Ml — O. Kyiv: Naukova dumka. S. 672. [in Ukrainian]

Sviatets, Yu. 2008. Ofitsiini dokumenty do vyvchennia istorii ukrainskoho selianskoho gospodarstva u 1920-ti rr. [Official Documents for the Study of the History of Ukrainian Peasant Economy in the 1920's]. *Naukovi zapysky Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»*. Istorychni nauky. Vyp. 12. S. 214–246. [in Ukrainian]

Slovachevskiy, M. 1896. Po povodu stati: «Uniya i vossoedinenie uniatov v 1794–1795 godu v predelakh nyneshnego Lipovetskogo uезда» [Regarding the Article: «Union and Reunification of the Uniates in 1794–1795 Within today's Lipovets Districts»]. *Kievskie eparkhialnye vedomosti*. № 3. S. 104–109. [in Russian]

Steshenko, V. S. 2011. Perepysy naselennia. [Population Censuses]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 8. Pa — Prik. Kyiv: Naukova dumka. S. 130–134. [in Ukrainian]

Yasnopol'skiy, L. N. 1913. Otchety o komandirovkakh studentov Kievskogo Kommercheskogo Instituta za granitsu. Predislovie. [Reports on Business Trips of Students of the Kiev Commercial Institute Abroad. Foreword] *Izvestiya Kievskogo Kommercheskogo Instituta*. Kn. 18. S. I–V. [in Russian]

УДК 94(477)57:372

DOI: 10.20535/2307-5244.55.2022.269766

Л. Р. Ігнатова

ORCID: 0000-0001-5353-1970

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Г. М. Костроміна

ORCID: 0000-0002-4822-4914

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

А. А. Мельниченко

ORCID: 0000-0002-3474-8477

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

L. Ignatova

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

H. Kostromina

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

A. Melnychenko

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ РУХУ «ТЕХМАСУ»

*Integration of Education and Production
in the Context of the Development of the «Techmas» Movement*

Досліджено основні напрями діяльності студентів та викладачів вищих технічних навчальних закладів у період індустріалізації. Охарактеризовано методи, які запровадило радянське керівництво, щоб підвищити ефективність підготовки висококваліфікованих технічних кадрів